

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscript Library

No. Ref.

Ser.

194

Title: *Kishna Chaturdashi*

Jan.

194

...	Krishna Chaturdashi	Title
...	Jāta Shānti	Author
...		Editor
...		Year, Vols.
...		Publisher
194		Remarks

आगणेशाय नमः॥ अथ ब्रह्मचतुर्दशीजातशान्तिः॥ पारिजाते मदनरत्ने
 गर्यः॥ मंदहास्यं मुखं सीनं गर्गं मुनिवरं शुभं॥ नमस्कृत्या तु प्रच्छन्नो न को
 मुनिपुंगवः॥ शान्तिकर्माणि सर्वाणि त्वत्तो जानाम्यहं पुरा॥ अधुना श्रोतुमिच्छा
 मिच्छा पक्षचतुर्दशी॥ दिवा वाय दिवारात्रौ प्रसूतेः किं फलं वेद॥ अक्षयपक्षच
 तुर्दशीमभिलक्ष्य प्रसूतेः फलं वेदत्यर्थः॥ अक्षयपक्षे चतुर्दश्याः प्रसूतेः षड्वि
 धं फलं॥ चतुर्दशी च षड्भागं कुर्यादादौ शुभं स्मृतं॥ द्वितीये पितरं हंतितृती
 ये मातरं तथा॥ चतुर्थे मातुलं हंति पंचमेवं शनाशनं॥ षष्ठे तु धनहानिं स्या
 दात्मनो वश्यनाशनं॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शान्तिं कुर्याद्विधानतः॥ आचार्यं व
 रयेद्दीमात्पुत्रदारसमन्वितं॥ सर्वत्र कारसंयुक्तं सर्वलक्षणासंयुतं॥ ब्राह्मण
 म्बलिजश्चेव स्वासिवाचनपूर्वकं॥ रुद्रादिदेवतांतस्याः कर्षमात्रं सुवर्णितः॥

नदधीर्धेनवाकुर्याद्विज्ञायाविवर्जितः। स्यात्तुर्दश्याः प्रतिमामाह॥
 प्रतिमांकारयेच्छीलसर्वलक्षणसंयुतां। वृषभेण समासीनवरदाभयपा
 णिनी। शुद्धस्फटिकसंकाशांश्चेतमाल्यांवरान्वितां। च्यंबकेन चमंत्रेणपू
 जांकुर्याद्विधानतः। स्थापयेच्चतुरकुंभांश्चतुर्दिक्षयथाविधि। आग्नेयीमा
 रभ्यस्थापनं आग्नेयकुंभमारभ्येत्यग्रेदर्शनात्। पुण्यतीर्थजलोपेतान्धान्य
 स्योपरिविन्यसेत्। तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतछिद्रसमन्वितं। पंचमर्त्यं च
 रत्नानि पंचत्वक्पंचपद्मवान्। पंचधान्यं सुवर्णं च तत्तन्मंत्रैर्विनिक्षिपेत्।
 शतौषधानि निक्षिप्यश्चेतवस्त्रैश्च वेष्टयेत्। स्फुरन्तीणि च पुष्पाणि चेतानि
 निपरितः क्षिपेत्। सर्वसमुद्राः सलिलरितस्तीर्थानि जलदानदाः। आयातु
 यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः। आवाहावास्तौर्मंत्रैः अनेन च विधानतः॥ ३

वक्ष्यमाणैर्वीरुणैर्वरुणं। अनेनोक्तेन समुद्रादिनेत्यर्थः। इमं मे वस्तुन्यायं नयातं त्वा
 यामीत्येवातथा। त्वेनो अग्नस्त्यनया स त्वन इति मंत्रतः। आग्नेयकुंभमारभ्य
 पूजांकुजांकुर्याद्यथाक्रमान्। अनोभद्रारव्यसूक्तं भद्रा अग्रे च सूक्तं कं॥ जप्त्वा
 पुरुषसूक्तं च कद्रुद्राय स चं जपेत्। ईश्वरस्याधिषेकांते ग्रहपूजांचकारयेत्। ईश्वरस्य
 पूर्वस्थापितेश्वरप्रतिमायां स्थापितस्येत्यर्थः। पूजाकर्मसु निर्वर्त्य होमं कुर्याद्विधानतः।
 गृहस्थे शानदिगभागे कुंजं कुर्याद्विधानतः। कुर्यादाधारपर्यंतं स्वगृहोक्तविधानतः॥
 आधारांतत्त्वोक्त्या चक्षुषीनेति केचित्। समिदाज्यचरुं चैव तिलमाषा
 साहित्योत्पासवर्षपाणानद्यद्यद्रव्यं। समिधो विशिनष्टि। अथ प्लुतपाला
 शसमिद्रिखादिरे शुभैः। अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा। अष्टाविंशतिमे
 तैश्च होमं कुर्यात्पृथक्पृथक्। न्यैत्रेयं बकेन चमंत्रेण तिपात्कान्याहतिः क्रमात्।

यहाएवंच होतव्यासमंतर्धायसेचयेत्। खेचनमभिषेकः। ओतांबराणिध
 त्वाधुक्रुयादाज्याबलोकनं। पूर्णाहुतिंच जुहुयाद्यसमानः समाहितः। तस
 र्वपरयाभक्त्यारिभिरायनिवेदयेत्। सर्वांलंकारसंयुक्तांसवसंगांपयसि
 नी। प्रतिमां वस्त्रयुग्मंच आचार्यायनिवेदयेत्। रश्मिरप्रीतये शक्त्या कुर्याद्वा
 ह्यणभोजनं। एवंयः कुरुते शांतिसर्वपापैः प्रमुच्यते॥ अथप्रयोगः
 नामकरणात्पूर्वशुभेदि अस्य बालकस्य चतुर्दशी जन्मसूचितारिहृनिर
 सनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं कृच्छ्रचतुर्दशी जन्मनशांतिकरिष्यति संकल्प
 गणेशपूजापुण्यावाचननांदीश्राद्धचार्यं लिखितं वरणा निकुर्यात्। षड्रागच
 तुर्दश्यां द्वितीयां शततीयां शयोरुत्पन्नो गोमुखप्रसवोपि। तत आचार्यस
 र्वपापचकीर्य भूमिं प्रोक्ष्याग्रयीमारभ्य विदिक्ष्चतुरकुंभान्मध्ये च शतदि २

त्रंसं स्थाप्य तस्मिन् यंचमदः पंचपल्लवान् पंचरत्नानि पंचतलचः पंचधान्यानि
 स्कवर्णं शतौषधानि च निक्षिप्य त्रिभिर्वस्त्रैर्भूरिमात्यादिभिश्चैवेष्टयित्वा पू
 ति र्णपात्रोपरिकर्षतदर्धार्धं कृतां रुद्रप्रसादं बकमिति संपूज्य सर्वसमुद्रादतिकुंभमभिने
 त्र्य आग्नेयकलशे दमं मेवरुणेति नैर्सेते तत्तायामीति वायवे त्वन्नो अग्नरिति ह्वा
 न्ये स त्वन्न इति वरुणं संपूज्य आग्नेयादि कलशेषानोभद्राभद्रा अग्नेः सहस्रशीर्षा क
 दुर्गाद्रयेति सूक्तानि क्रमेण जपेत्। ततो ग्निग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वाधानादिकुर्यात्।
 अत्र प्रधानं। यंचकं अश्वत्थपक्ष्मलाकाशसमिदाज्यचरुसर्षपयुततिलमाषैः प्रत्येक
 महश्महस्त्रमहाशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्यया यंचकमिति मंत्रेण प्रक्षुभापतिसंमत्त
 यतो व्याहृतिभिः तिलद्रव्येण पूर्वसंख्यया ग्रहान् ग्रहद्रव्येण तथैव संख्यया शेषेण सि
 ष्टकृतमित्यादि बळिदाने शतछिद्रगतेश्चतुर्दशकलशोदकेन चाभिषिंचयेत्। यज्ञमातो
 वाससी परिधाय सपरिवारो नृपं नृपमित्याज्यमवत्क्रुय स दक्षिणां दत्त्वा पूर्णाहुतिं
 कृत्वा हतहोमादिकर्मरुद्राय समर्प्याचार्याय सोपस्करा गावस्त्रयुग्मंच दत्त्वा सलि
 ग्न्यो दक्षिणां दत्त्वा ब्राह्मणाभोजयेत्॥ दिनकरमहकुरुते शांतिसारे सस्रचतुर्दशी शांति

अथसिनीवालीकुरुशान्तिः। कुरुदिशान्तेर्नदर्शशांसासमुच्चयः। यापूर्वमावास्यासा
सिनीवाक्योत्तरासाकुरुयोपर्यस्तमियादभ्युदितिरिति सातिथिरिति त्रयाणां भे
दोक्तेः। केचित्तु योतिः शब्दोक्तसंस्कारेण यस्याममावास्यातिथ्यवच्छिन्नश्चंद्रो
दयः सासिनीवाक्यतदभावेकुरुः सूर्योदयोत्तरप्रवृत्तासामावास्येति भेदमाहुः
प्रयोगधारिजातेनृत्तरगार्थवचने। सिनीवाल्यां प्रसूतास्याद्यस्य भार्यापशुसत्ता
गजाश्चामहीषाश्चैव शक्रस्यापि भ्रियं हरेत्। ये संतिसकलाश्चान्ये स्वप्रसादोप
जीविनः। वर्जयेत्तानशेषांस्तपशुपक्षिमगादिकान्। सिनीवालीकुरुवृत्तानिति शेषः। कुरु
प्रसूतिरत्यर्थं सर्वदोषकरी स्मृता। यस्य प्रसूतिरितेषां तस्यायुर्ध्वनश्नाशनं। कुरु म
पिपश्चादिप्रसवो निषिद्धः। सर्वगंडसमस्तत्रदोषस्तु प्रबलो भवेत्। शान्तिं विना विशेषेण उत
मपक्षेण शान्तिकरणं विना परित्यागा। यदा उत्तमपक्षेण न शक्तिसदा कियत्कालं त्यागं
छला शान्तिकर्तव्येत्याह। परित्यागात्तत्र शान्तिकुर्याद्धीमान् चक्षणाः। रुद्रः
पूज्यास्युदेवताः क्रमात्। कर्षमानस्य वर्णेन तदर्थोर्ध्वेन वा पुनः। अथ वा शक्तिः कुर्याद्विजशा
द्विविधं तितः। प्रमोक्तिकारयेत्तदभोश्चतुर्भुजसमन्वितो। त्रिशूलरवकुवरदाभयहस्तायथा ३

क्रमात्। श्वेतवर्णश्चैतपुष्पांश्चैतांबरवृषस्त्रितां। श्वंबकायेति मंत्रेण पूजां कुर्याद्यथाविधि।
रुद्रश्चतुर्भुजो वरुणा कुशचापः ससायकः। वज्रा कुशचापैः सहिताः सायं यस्येति विग्रहः। का
रक्तवर्णो गजावृढो यत्तद्वेति मंत्रतः। पितरः कुरुवर्णाश्चतुर्हस्ता विमानगाः। यस्य हस्त
त्रकमं तुल्यमयस्येव धारिणः। गदाक्षस्तत्रेति वा पाठः। ये चेहर्ति मंत्रेण पूजां कुर्याद न तं
मदनरत्ने तु ये सत्या इति मंत्रेण तिपाठः। तस्मिन्पक्षे ये सत्या साहविदेरुति मंत्रः। आग्ने
यीदिशमारभ्य कुंभान्कोणेषु विन्यसेत्। तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतविंशतिसमन्वितं।
तेष्वेव पंचगव्यादितत्तन्मंत्रैश्च विन्यसेत्। चतुर्ष्वित्यर्थः। कर्त्तव्योक्तशान्तिः कर्त्तव्या कुर्याच्छी
स्वशक्तिः। शान्तिः षष्ठे हित्यर्थः। गोदानं च स्नानं च वर्णदानं चोर्बरांशुभा। दशदानानि चोक्ता
निक्षीणमा उपगुडस्तथा। गोदानादेर्दशदानां तर्गतत्वाद्द्वारद्वयमनुष्ठानं। आज्यावेक्षण
मेतानि तत्तन्मंत्रैश्च दापयेत्। समिदाज्यधरोहं मंत्रिणामपेश्वसर्षपैः। तिलमाणा नि कद्रव्य
त्वं। समिसे मीह। अथत्यक्कृत्पाकाशसमिद्धिः स्वादिरैः शुभैः। अष्टोत्तरशतं मुख्यं प्रत्येकं
उदुयाद्विजः। त्रैयंबकेन मंत्रेण मिलाज्यादुतिभिः पुनः। मुख्यमित्युक्तेरधिदेवतारैः अ
ष्टविंशत्यादिन्यूनसंख्यया होमः। चतुर्भिः कलशैः युक्तं बहुकुंभसमन्वितं। शान्तिवत्सकलं
कार्यमभिषेकं च कारयेत्। कार्यं कर्त्तव्यमभिषेकं चतुर्दशी शान्तिवत्कुर्यादित्यर्थः। पित
मात्तृशिश्रुनां च अभिषेकं चतुर्नारणे। षष्ठी द्वितीया धा। शंकरस्याभिषेकं च कुर्याद्वा

मलभोजनं। अन्येषां चैव सर्वेषां ब्राह्मणानां च तर्पणं। यथाशक्त्यन्तः सारेण हि
 तवाचनपूर्वकं। ब्राह्मणं सर्वप्रियं इति प्रभं वाक्यं संपूर्णतावाचनं कृत्य
 तर्पणं। इत्युत्तरगार्ग्योक्तं सिनीवाली कुहशांतिः। अथ प्रयोगः। देशकालौ
 संकीर्त्या स्वकुमारस्य अस्य बालकस्य सिनीवाली जन्म सूचित सकलारि
 ष्टनिरसनक्षराभीपरमेश्वरपीत्यर्थं सिनीवाली जन्म नशांतिं करिष्यति
 संकल्प्य शोशपूजमपुण्याहवाचननां दीश्राद्धाचार्यं त्रिग्वरणा निकुर्यात्
 कुङ्कं तु कुहपदेन संकल्प्योगां मुखप्रसवश्च। ततः आचार्यः सर्वपान्चिकी
 र्भूमिं प्रोक्ष्य आग्नेयीमारभ्या विदिक्ष्वा चतुःकुंभान्मध्येशतछिद्रं च संस्था
 प्य चतुर्षु पंचगव्यं पंचमर्त्यं च पल्लवं पंचरत्नं पंचत्वस्पर्शं च धान्यं सुवर्णानि
 निक्षिप्य शतछिद्रे पूर्णपात्रौ परिकर्षतदर्धार्धं कल्पितां रुद्रप्रतिमां संपूज्य त
 दक्षिणतो यत इंद्रे तींद्र प्रतिमां उत्तरतश्च ये चेहेति पितृपितृ प्रतिमां संपूज्य च
 तेषु कलशेषु वस्त्रेषु अयित्वा शांतीः पठेत्। ततो यजमानो दानानि कुर्यात्। ४
 गवामंगेधिनिगां। शरण्यं सर्वलोकां नालकऽज्ञायारक्षणं वरं। स्ववेषधारिव

स्वत्वमतः शांतिप्रयत्नमे। वासः। हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति हिरण्यं। सर्वभूता
 अथाभूमिर्वराहेण समुद्धृता। अनंतसस्य फलदा अ०। भूतानां तोदरादा
 नानि कुर्यात्। तानि च। गोभूतिलहिरण्या ज्यवा सो धान्यं गुडानि च।
 रौप्यं लवणमिष्यादुदरादानानि पंडिताः। चतुर्णां मित्रा दुक्ताः। महर्षे गोत्र
 संभूताः कश्यपस्य तिलाः स्मृताः। तस्मा देवां प्रमदाने नमः पाप
 व्यपोहतु। तिलां न०। कामधेनुषु संभूतं सर्वं क्रतुषु संस्थितं। देवानां
 माज्यमाहारमतः शांतिप्रयत्नमे। आज्यं। सर्वदेवमयं धान्यं सर्वोत्पत्ति
 करं महत्। प्राणिनां जीवनोपायमतः। धान्यं। यथा देवेषु विश्वात्मा
 प्रवरश्च जनार्दनः। सामवेदस्तवेदानां महावदेवस्तयोगिनां। प्रणवः
 सर्ववेदानां। तथारसानां प्रवरः सर्वदेवसोममतः। मम तस्मात्परां लक्ष्मीं
 ददस्व गुडं सर्वदा। गुडं। प्रीतिर्यत्तः पितृणां च विष्णुशंकरयोः सदा शिव

नेत्रोद्भवैरौष्यं मतः ० रौष्यं (यस्मादन्तरसाः सर्वे नोत्सृष्टा लवणं वि
 नाशं भोः प्रीतिकरं नित्यम ० लवणं । इति दम्भ दानानि । क्षीरजातास्त
 आशं खाक्षीरादम्भ तसंभवः । क्षीराक्षीरेदवकीर्तिः क्षीरे प्राणस्य संभवः
 तस्याक्षीरप्रदानेन अ० क्षीरं । पूर्वोक्तमंत्राभ्यां पुनराज्यं गुडचंदूलाकां
 स्थपात्रे रूपां रूपा मिति मंत्रेण सकुंदुबः स्वप्रतिरूपवीक्ष्य । आज्यं तेजः
 समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं स्मृतं । आज्यं स्फुराणामाहार आज्ये देवाः प्रति
 क्षिताः । आज्यपात्रं । तत आचार्यो ग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्य न्वादध्यात् ।
 अन्नप्रधानं । अंबकं अश्वत्थपक्षपलाशसमिदाज्यं चरुति । असहित
 माषसर्षपद्रव्यैः प्रत्येकमष्टशतसंख्यया इदं पितुं श्रुते रेवद्रव्यैः
 अष्टाविंशतिसंख्यया प्रजापतिचव्याहृतिभिरष्टाविंशतिसंख्यया
 शेषेण रक्षिषु कृतमित्यादि बन्धे दानां तै पूर्णा कुतिलकुलाशत खिलग

५

तैश्चतुःकलशोदकैर्ग्रहकुंभोरकेन चतस्रः स्वायामीत्यादिभिर्वारणैर्मंत्रैः
 अभिषिच्य रुद्रप्रतिमाया स्तुत्यं बकुमित्याभिषेकं कृत्वा उत्तरपूजां क
 र्त्वा विसृज्याचार्यहस्ते प्रतिपाद्याग्निं विसृज्य ब्राह्मणास्तर्पयित्वा षो
 रतिस्फुटायथाशक्तिं ब्राह्मणा नमो जयेत् । इति दिनकरमहकृत
 शांतिसारे सिनीवालि कुंभशान्तिप्रयोगः ॥ वाळ्वारव्यस्येदं ॥
 = यतीपातादौ तन्निमित्तकशान्तियहमखयोः समुच्चयः । तत्रापि स्वतंत्रप्रयो
 गताचैकप्रयोगतावा यतुततत्प्रकरणेषु न ग्रहमखविधानंतदेकप्रयोगमि
 नियमार्थमिति केचित् । अन्ये त्वंगस्येकप्रयोगतापिन्यायादेव सिद्धे यंगभूत
 ग्रहमखात्भिन्नं ग्रहमखांतरं विधियते इत्याहुः । ग्रहमखस्य च सर्वशान्तिपुष्
 र्वागतत्वात् सह प्रयोगेऽपि पूर्वग्रहोमः । पश्चात्प्रधानहोम इति ॥